

Egy újra felfedezett regény Mezey Katalin: *Élőfilm*, Magyar Napló Kiadó, 2018.

Hírverés a támogatottaknak, félreállítás a türteknek, agyonhallgatás vagy rágalomhadjárat a tiltottak ellen – ez volt a módja a szép mesterségek kordában tartásának a diktatúra évtizedeiben. Cenzúrázott és meghamisított klasszikusok, bezúzott verseskötetek, visszadobott kéziratok, „kiszűrített” műalkotások, belülről szétbomlasztott vagy kívülről és felülről – a „szakmaiság” jegyében! – átszervezett alkotóműhelyek, derékba tört életutak, manipulált, megszarolt vagy szilenciumra ítélt, a pálya szélére, hontalanságba vagy belső emigrációba, önpusztító életmódba, néha halálba kergetett művészek sorsa jelzi, hogy milyen „eredményes” volt a XX. század második felének kultúrpolitikája.

Ennek a torz hatalmi gyakorlatnak esett áldozatul a diktatúra utolsó évtizedében Mezey Katalin első regénye, az *Élőfilm* is. Az 1978 és 1982 között íródott mű akár az asztalfiókban is maradhatott volna, de a sors kegye – vagy szeszélye – és a Szépirodalmi Kiadó igazgatója jóvoltából 1984-ben mégis megjelenhetett. Ugyanakkor mások által rögvest feledésre is ítéltetett. A kiadás körülményeiről és utóéletéről hiteles képet adnak Mezey Katalin feljegyzései: „Illés Endre tartotta a hátát érte, ő vett rá a prózairásra (inkább csak a publikálásra, mert kezdettől írtam prózát), és ő is fogadta el ennek a regénynek a kéziratát.” Ezután azonban, írja Mezey, „az *Élőfilm* megjelenését teljesen elhallgatták, egyetlen kritika jelent meg róla, tudtommal valamely vidéki lapban, Zimonyi Zoltán tollából. [...] És noha utána még szerződést kötött velem Illés Endre egy elbeszéléskötet kiadására is, azonban 1986-ban meghalt, és a kiadó megbízott igazgatója és a szerkesztőm behívott egy beszélgetésre, aminek az volt a célja, hogy visszaadják nekem az elbeszéléskötetet.”

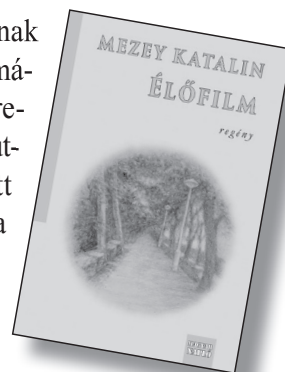
Ezek ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy az *Élőfilm* első kiadásának példányai máig visszhangtalanul bolyonganak könyvtárak, antikváriumok, raktárak labirintusaiban, ahol minden bizonnyal számos újrafelfedezésre váró társuk vesztegel. De az ismert bölcs mondás – a könyveknek megvan a maguk sorsa – ezúttal is igazolást nyert. Több mint három évtized elteltével – ez az időszak az időszerűség tekintetében akár történelmi távlatnak is te-

kinthető – a szerző úgy döntött: útnak indítja elsikkasztott regényének második, javított kiadását azzal a reménnyel, hogy a palackposta ezúttal célba ér. Nem sokat változtatott a művön, hiszen a regény kiállta az idő próbáját; csak a vége felé húzott ki belőle pár oldalnyi szöveget – azt is több részletben –, mert „kicsit bőbeszédűnek” találta.

A regény keletkezésének, és tíz esztendővel korábbi, a hetvenes évek elején zajló cselekményének idejét megélt, korosabb olvasó bennfentesként vesz részt a könyvben azon az időutazáson, amelyre a szerző újfent meginvitálja, mert ismerős tájakon, a kádári Magyarország kisvárosainak sivár közegében találja magát, olyan szereplők között, akikkel annak idején maga is találkozott, és hasonló szituációkban, mint amelyeknek maga, vagy a környezetében élők is részesei voltak.

„Az *Élőfilm* hősnője, Szabó Mária huszonegy éves varrónő. Két vidéki város színterén próbálja élete medrét meglelni. Miközben kanyargós útján követtem, megkíséreltem felidézni a hetvenes évek elejének ellentmondásokkal teli, kiforratlan, de a kiforrás ígéretét hordozó világát” – írja Mezey Katalin az első kiadás fülszövegében, azt a helyzetet választva a történet háttéréül, amikor és ahol, túl a levert forradalom utáni reménytelenségen és a megtorláson, már megkötött a hallgatóságos egyezés a hatalom és a nemzet között. Azokat az éveket, amikor beáll a viszonylagos politikai szélcsend: az életkörülmények valamelyest javulnak, a civil szféra éledezni kezd. Mindennek ellenére az új közegbe került munkáslány bizonytalanul, mások akaratának, vágyainak, elképzeléseinek kiszolgáltatva sodródik. A hagyományok szabta élet- és szokásrendből – amit anyja, testvérei és a szomszédság testesít meg – kiszakadva kényelmetlen, sőt kínos helyzetekbe kerülve próbál megkapaszkodni, de sem családjában, sem munkatársaiban, sem barátnőiben, sem szerelmeiben nem talál igazi fogódzót, az éltető közösség helyett egy szétdúlt és felforgatott társadalom tipikus alakjaival találkozik, akik között idegenül hanyódik, anyja halála után pedig végképp egyedül marad.

A hagyományosan felépített, az egyéni sorsokon keresztül széles társadalmi tablót festő regény felidézi a korszak egyhangú hétköznapjait és silány ünnepeit. Lepusztult, elhagyatott, rideg helyszíneken;

néptelen pályaudvarokon és utcákon; kopár gyári öltözőkben és a mindenható főmérnök típusbútorokkal „ízlésesen” berendezett, légyottokra is alkalmas irodájában; a technikum nagyot álmodó, valódi kultúrát építő tanárának egyetlen iskolai szobájában, egy padlásfolyosóból lerekesztett műteremben, a hideg, kifűthetetlen kultúrotthonban; istállóból átalakított albérletben; szélfűtta, kihalt sétányokon és az anya halála után üresen maradt házban játszódik a történet. Ami végül is nem jut el sehonnan sehova; a hősnő a könyv végén oda ér vissza, ahonnan elindult: földhözragadt szemléletű, némi ügyeskedéssel úgy-ahogy boldoguló völegényéhez. Még a palóc faluról – talán az egyetlen napsütötte helyről a borongós, ködös atmoszférájú regényben – is kiderül, hogy már csak illúzió: „Olyan igazi falu ez..., olyan, mint száz éve, és biztos, hogy száz év múlva is ugyanilyen lesz.” Valójában kulissza, lakatlan skanzen; lakói a helység perifériájára húzódtak. Még tájnyelven beszélnek, de Péter, a művészfiú, már csak ritkuló látogatásai alkalmával használja a nyelvjárást.

A kommunizmus utópiájából mesterségesen, kényszerrel létrehozott társadalom kiúttalanságának pontos láttelepe Mezey Katalin regénye, s ha fel is sejlik benne a kibontakozás reménye, a regény végére ez is elhal. Itt minden törekvés hiábavaló, minden jó szándék félresiklik. A főnök kegyéből kiemelt és beiskolázott munkáslány – hiába értelmes és fogékony – idegenként mozog az értelmiségi környezetben, de már nincs otthon sorstársai között sem. A kiterjedt kapcsolati tőkével rendelkező, dörzsölt főmérnök sikeresnek elkönyvelt fejlesztései után a varrónők kevesebbet keresnek, mint korábban; az érdeklődő, tehetséges fiatalokat összefogó önzetlen és lelkes Halasi tanár úr helyett a jellemtelen, alkoholista, de önmagát jól menedzselő Dezsőt nevezik ki a kultúrotthon igazgatójává; a nagy garral beharangozott fesztivál, az „élőfilm”, ami a tervek szerint felélesztene a tepsedő kisvárost, dilettáns pojacáskodásba fullad.

A címadó „élőfilm” szimbolikus értelmű, hiszen Mezey Katalin regényében, akár egy filmben, nyomon követhetjük Szabó Mária sorsdöntő életszakaszának minden lényeges mozzanatát attól a pillanattól kezdve, amikor új munkahelyén főnöke részint erőszak-

kal – hivatali hatalmával és helyzeti előnyével visszaélve –, részint sármosságával elcsábítja, majd félredobja. Időről időre később is beavatkozik az életébe, állandó bizonytalanságban tartva. Az író nagyvonalú biztonsággal vezeti olvasóját a történet útvesztőiben, ugyanakkor egy rézmetszet aprólékos pontosságával rajzolja meg hősnője gondolatait, félelmeit, bizonytalanságát és elidegenedésének folyamatát. Ez az elidegenedés, ez a közöny más, mint ami Camus hősét jellemzi (vagyis: „a cselekedet és a cselekvő között nincs szerves egység”). Szabó Máriával anélkül történnek meg a dolgok, hogy ténylegesen részt venne bennük. Ezért botlásai, tévelygései dacára is úgy lából át az őt körülvevő szennyen és hazugságokon, hogy alapjában véve tiszta marad.

Az 1984-es kiadás első és egyetlen kritikusa, Zimonyi Zoltán annak idején Égető Eszterhez hasonlította a főhőst. Nem véletlenül: Szabó Mária más típus, más jellem ugyan, de Mezey szemléletmódja és írói eszköztára rokon Németh Lászlóéval; az *Élőfilm* egyszerre lélektani és társadalmi dráma. A regény karakteresen ábrázolt szereplőit Szabó Mária alakján át, az ő szemével látjuk, az ő tapasztalásán és érzésein keresztül ismerünk rá a magyar vidék kistíli szocialista kiskirályaira. Az elbeszélő a háttérben marad, csak néha jelenik meg villanásnyi időre, egy-egy találó kép vagy hasonlat erejéig, amely soha nem önmagáért való. A kort hitelesen felidéz, nyomasztó atmoszféra és a plasztikusan megmintázott karakterek mellett külön elemzést érdemelne az író prózastílusa: eszköztelen, letisztult nyelve, filmben kíváncsozó párbeszédei és tömör leírásai, amelyeket egy-egy ritka és váratlan jelző tesz képszerűvé.

Mezey Katalin az *Élőfilmben* – miközben a társadalomformáló erők elidegenítő hatását boncolgatja – a XX. századi magyar próza legjobb realista hagyományaihoz nyúl vissza. Mögötte végig megmutatkozik az embertelen hatalom, a kommunista diktatúra valódi természete, amely teljes társadalmi rétegeket tett gyökértelenné és hit nélkülivé. Az *Élőfilm* valódi palackposta, amelyet most, a XXI. század elején vett partra a történelem hullámverése, hogy elhozza az újabb nemzedékek számára az elmúlt korszak hajótöröttjeinek üzenetét.

Jámborné Balog Tünde